

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ПЕН ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІ

Айжан Амангелдіқызы Амангелді

Заң ғылымдарының докторы, Қонаев Университетінің азаматтық-құқықтық пәндері кафедрасының профессоры, М. Есболатов атындағы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Алматы Академиясы Ғылыми-зерттеу орталығының ғылыми қызметкері, Алматы қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru

Аннотация. Мақала зияткерлік меншік құқықтарының Қазақстан Республикасының (бұдан әрі – ҚР) конституциялық заңымен өзара әрекеттестігіне арналған. ҚР конституциясы еңбек пен кәсіп бостандығын, сондай - ақ шығармашылықты таңдау еркіндігін жариялайды. ҚР конституциясының 20 - бабының 1 - тармағында шығармашылық еркіндігіне кепілдік беріледі деп көрсетілген.

Қазіргі таңда қазақстандық ғалымдардың ғылыми зерттеулерінде шығармашылық еркіндігіне жеткіліксіз көңіл бөлінуде. ҚР Конституциялық сотының материалдары мен құжаттарын талдау шығармашылық бостандығының конституциялық кепілдігі мен осы еркіндіктің шегіне тереңірек талдау жасалмағанын көрсетеді. Сонымен қатар, ҚР Конституциясында зияткерлік меншік туралы ережелер жоқ, ал нормаларды түсіндіру тек сөзбе - сөз болуы мүмкін, ал біз тек шығармашылық еркіндігі туралы айтып отырмыз.

Бұл мақалада автор зияткерлік меншік құқығы мен конституциялық құқықтың өзара әрекеттесу мәселелерін көрсетуге тырысты, өйткені олардың арасындағы байланыс ҚР Конституциясында көрсетілгеннен гөрі тереңірек. Заң әдебиетінде шығармашылық қатынастарды конституциялық - құқықтық реттеу зерттеулерінің көпшілігі авторлық құқық объектілеріне ғана жатады, ал шығармашылық еркіндігі де өнертабыста, даралау құралдарының объективті көрінісі болып табылады.

Автор шығармашылық пен шығармашылық еркіндігі ұғымдарына талдау жүргізді және зияткерлік меншік кепілдіктерін Конституциялық бекіту, конституциялық - құқықтық қорғауды алу қажеттілігін негіздейді, өйткені индустрияландыру мен цифрлық технологияларды кеңінен қолдануда көрінетін Қазақстан экономикасын дамытудың мемлекеттік саясатында маңызды рөл атқарады, оның негізінде шығармашылық зияткерлік қызмет жатыр.

Осыған байланысты шығармашылық пен еңбек бостандығының Конституциялық - құқықтық кепілдігін ғана белгілеу жеткіліксіз, ҚР Конституциясына зияткерлік меншік туралы нормаларды енгізу талап етіледі, сол арқылы авторлар мен құқық иеленушіге өз құқықтары мен заңды мүдделерін конституциялық - құқықтық қорғауға мүмкіндік беру қажет.

Түйінді сөздер: еркіндік, шығармашылық, шығармашылық еңбек, конституция, шығармашылық кәсіптер, конституциялық кепілдіктер, рухани - мәдени құндылықтар.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА И ПРАВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Амангельды Айжан Амангельдықызы

Доктор юридических наук, профессор кафедры гражданско-правовых дисциплин Университета Кунаева, научный сотрудник Научно-исследовательского центра Алматинской Академии МВД РК им. М. Есболатова, г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена взаимодействию права интеллектуальной собственности с конституционным правом Республики Казахстан (далее - РК). В Конституции РК провозглашается свобода труда и профессии, также свобода выбора творчества. П. 1 ст. 20 Конституции РК гласит, что свобода творчества гарантируется.

В настоящее время в научных исследованиях казахстанских ученых недостаточно внимания уделено свободе творчества. Анализ материалов и документов Конституционного суда РК свидетельствует об отсутствии более глубокого анализа конституционной гарантии свободы творчества и пределах этой свободы. Кроме того, в Конституции РК положения об интеллектуальной собственности отсутствуют, а толкование норм может быть только буквальным, а речь идет только о свободе творчества.

В настоящей статье автором предпринята попытка показать проблемы взаимодействия права интеллектуальной собственности с конституционным правом, поскольку связь между ними более глубокая, чем это отражено в Конституции РК. В юридической литературе большинство исследований конституционно-правового регулирования творческих отношений сводится лишь к объектам авторского права, тогда как свобода творчества заключается и в изобретательстве, объективном выражении средств индивидуализации.

Автор провел анализ понятий творчества и свободы творчества и обосновывает необходимость конституционного закрепления гарантий интеллектуальной собственности, получить конституционно-правовую охрану, поскольку значимую роль имеет в государственной политике развития экономики Казахстана, выражающейся в индустриализации и широком применении цифровых технологий, в основе которых лежит творческая интеллектуальная деятельность.

В этой связи недостаточно только установления лишь конституционно-правовой гарантии свободы творчества и труда, требуется включение в Конституцию РК норм об интеллектуальной собственности, тем самым дать возможность авторам и правообладателям конституционно-правовой защиты своих прав и законных интересов.

Ключевые слова: свобода, творчество, творческий труд, конституция, творческие профессии, конституционные гарантии, духовно-культурные ценности.

INTERACTION OF CONSTITUTIONAL LAW AND INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Amangeldy Aizhan Amangeldykyzy

Doctor of Law, Professor of the Department of Civil Law Disciplines of the Kunaev University, researcher of the Research Center of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbolatov, Almaty, Republic of Kazakhstan, e-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru

Abstract. The article is devoted to the interaction of intellectual property law with the constitutional law of the Republic of Kazakhstan (hereinafter - RK). The Constitution of the Republic of Kazakhstan proclaims freedom of work and profession, as well as freedom of choice of creativity. Paragraph 1 of Article 20 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan states that freedom of creativity is guaranteed.

Currently, the scientific research of Kazakhstani scientists does not pay enough attention to the freedom of creativity. The analysis of materials and documents of the Constitutional Court of the Republic of Kazakhstan indicates the absence of a deeper analysis of the constitutional guarantee of freedom of creativity and the limits of this freedom. In addition, there are no provisions on intellectual property in the Constitution of the Republic of Kazakhstan, and the interpretation of norms can only be literal, and we are talking only about freedom of creativity.

In this article, the author attempts to show the problems of interaction of intellectual property law with constitutional law, since the relationship between them is deeper than it is reflected in the Constitution of the Republic of Kazakhstan. In the legal literature, most studies of the constitutional and legal regulation of creative relations are reduced only to the objects of copyright, while the freedom of creativity lies in invention, the objective expression of means of individualization.

The author has analyzed the concepts of creativity and freedom of creativity and justifies the need

for the constitutional consolidation of intellectual property guarantees, to obtain constitutional and legal protection, since it has a significant role in the state policy of the development of the economy of Kazakhstan, expressed in industrialization and the widespread use of digital technologies, which are based on creative intellectual activity.

In this regard, it is not enough to establish only a constitutional and legal guarantee of freedom of creativity and labor; it is necessary to include intellectual property norms in the Constitution of the Republic of Kazakhstan, thereby enabling authors and the copyright holder to constitutionally protect their rights and legitimate interests.

Keywords: *freedom, creativity, creative work, constitution, creative professions, constitutional guarantees, spiritual and cultural values.*

DOI: 10.52026/2788-5291_2024_78_3_34

Кіріспе

Қазақстан Республикасында зияткерлік меншік құқығының құқықтың жетекші саласы – Конституциялық құқықпен өзара іс-қимылына жеткілікті көңіл бөлінбеген.

Қ.К. Айтхожин ҚР Конституциясы отандық құқықтың жетекші саласы, оның негізгі өзегі және даму көзі бола отырып, елді кезең - кезеңімен саяси жаңғырту тәжірибесі көрсетіп отырғандай, зор жасампаз әлеуетке ие екенін әділ жазады. Шын мәнінде, Конституция – бұл Негізгі Заңның энергиясын практикалық шешімдердің күшіне айналдыра отырып, Қоғам өзінің өмірінің жаңа жағдайларына сәйкес келетін саяси - құқықтық инновацияларды алатын принциптері мен нормалары бар жанды механизм [1, 6-7 б.].

Осыған байланысты осы бапта Конституцияның шығармашылық және еңбек бостандығына арналған нормаларына талдау жүргізіледі.

Әдістер мен материалдар

Мақала диалектикалық, формальды-логикалық, жүйелік, салыстырмалы-құқықтық, технико-заңи сияқты ғылыми танымның жалпы және жеке зерттеу әдістерін пайдалана отырып дайындалған.

Нәтижелер мен талдаулар

ҚР Конституциясының 24-бабының 1-тармағында Еңбек және кәсіп бостандығы туралы ережелер қамтылған. ҚР Конституциясының 19-бабының 2-тармағына сәйкес әркімнің шығармашылықты еркін таңдауы бар. ҚР Конституциясының 20-бабының 1-тармағында шығармашылық еркіндігіне кепілдік беріледі делінген.

Зияткерлік меншік объектілерін құру - бұл еңбек, ал еңбек оңай емес, ал зияткерлік еңбек, сәйкесінше адам мен азаматтың зияткерлік ойлау әрекетінің нәтижесінде жүзеге асырылатын шығармашылық жұмыс, ал кәсіптер шығармашылық сипатта болуы мүмкін.

Бүгінгі таңда инновациялық тәсілдерді қолдану қажеттілігі туралы көп айтылады:

саяси - құқықтық салада, өндірісте, білім беруде, медицинада, бірақ кез - келген инновациялық қызметтің негізінде шығармашылық жатыр, сондықтан Конституцияның шығармашылық еркіндігі туралы кепілдіктері одан да өзекті болып табылады.

Конституцияның осы ережелерінде азаматтық құқықтың кіші саласы және заңнаманың кешенді саласы ретінде зияткерлік меншік құқығы мен құқығының негізгі саласы ретінде конституциялық құқықтың өзара байланысы құрылатын іргетас қаланды деп санаймыз.

Зияткерлік меншік құқығы құқықтың басқа салаларымен, соның ішінде конституциялық салалармен байланысты емес. Керісінше, ол жеке және қоғамдық құқық салаларымен тығыз жұмыс істейді және бұл қисынды, өйткені бұл біртұтас жүйенің бөлігі. Зияткерлік меншік құқығы өзінің үдемелі дамуын жалғастыруда. Оның болашағы зор, әсіресе жаһандық цифрландыру, белсенді даму және алынған ғылыми - техникалық нәтижелердің өсіп келе жатқан рөлі жағдайында.

Зияткерлік меншік қоғамдық өмірдің барлық салаларына енгізілетінін атап өткен жөн: жасанды интеллектті дамыту, ақпараттық жүйелердің алуан түрлілігі, Мемлекеттік қызметтерді цифрландыру. Осыған байланысты Зияткерлік меншікті қорғау мәселесі ұлттық қауіпсіздіктің бір бөлігіне айналууда.

Бұл үрдістер ҚР Конституциялық соты мүшелерінің назарынан тыс қалмайды. Конституциялық Соттың Төрағасы «Сот және құқық қорғау жүйесіндегі жасанды интеллект және үлкен деректер (Big Data): ҚР Жоғарғы Соты ұйымдастырған шындықтар мен уақыт талабы» атты дөңгелек үстел отырысында, Big Data дәуіріндегі IT – технологиялардың даусыз артықшылықтарына қарамастан, сот ісін жүргізуді жеңілдету және жеделдету мақсатында жасанды интеллект пайдалану әркімнің сот төрелігіне қол жет-

кізу құқығын сақтау, негізгі құқықтарды құрметтеу, кемсітпеу, қауіпсіздік пен ашықтықты қамтамасыз ету маңызды болып қала беретететінін атап өтті сот төрелігі жүйесіндегі бейтараптық [2, 118-119 б.].

Жасанды интеллект авторлық құқық объектісі болып табылатын ЭЕМ бағдарламасына негізделген.

Конституциялық реттеудің түпкі негізгі мақсаты - бүкіл қоғамның және әрбір азаматтың әл - ауқаты мен өзін - өзі сақтауы. Конституция қоғам дамуының базалық қағидаттарының мазмұнын, мемлекеттегі құқықтық тәртіпті сақтау шарттары мен бағытын айқындай отырып, мемлекет пен қоғамға әсер етеді. Мемлекет тек қоғамның міндеттерін шешудің құралы ретінде түсінілуі керек және елдің демократиялық болашағының стратегиялық мақсаттарына қатысты аспаптық болуы керек. Осыған байланысты Қазақстандағы қазіргі заманғы Конституциялық процесті түсіну үшін Конституцияның қоғам мен мемлекет өмірінің нақты саяси - құқықтық процестеріндегі Негізгі заң ретіндегі рөлін, оның әлеуетін іске асыру тәжірибесін талдау бірінші кезектегі маңызға ие [1, 8 б.].

Зияткерлік меншік құқығы институты ғылыми - техникалық прогреспен бірге дамуға. Біз «Цифрлық дәуірде» өмір сүріп жатырмыз, онда өзгеру жылдамдығы XX ғасыр технологиясының даму қарқынымен салыстыруға келмейді [3, 7 б.].

Қазіргі Конституциялардың көпшілігінде зияткерлік меншік экономикалық қатынастар жүйесі ретінде ғана емес, сонымен бірге оларды қорғаудың конституциялық тәсілдерін қолдануды көздейтін субъективті құқықтар ретінде де конституциялық - құқықтық реттеудің тәуелсіз объектісі болып табылады [3, 7 б.].

Алайда, қазақстандық ғалымдардың ғылыми зерттеулерінде зияткерлік меншікті конституциялық - құқықтық реттеу мәселелері негізсіз өз шешімін алған жоқ. Мысалы, "Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы" оқулығында қоғамның рухани - мәдени жүйесі адамдар арасындағы қоғамдық қатынастарды, азаматтар мен олардың бірлестіктерінің қоғаммен және мемлекетпен, қоғам мен мемлекет арасындағы мәдени және рухани игіліктерді бөлу мен тұтыну жөніндегі қатынастарды қамтиды. Қоғамның рухани - мәдени жүйесін дамытуда ғылым мен мәдениет маңызды рөл атқарады, оған жәрдемдесу мемлекеттің

негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Мемлекет ғылымның, мәдениеттің және өнердің дамуына жан - жақты жәрдемдеседі, бірақ осы салалардағы білім беру, ғылым және мәдениет мекемелерінің дербес кәсіби қызметінің шығармашылық мәселелерін шешуге қатыспайды [4, 352 б.].

Бірақ, өкінішке орай, ҚР Конституциясының 24-б. 1-т., 19-б. 2-т., 20-б. 1-т. мазмұны ашылмаған.

ҚР Конституциясында шығармашылық еркіндігіне кепілдік берілген, бірақ зияткерлік меншік туралы ешқандай ескертулер жоқ, ал нормаларды түсіндіру тек сөзбе - сөз болуы мүмкін.

Мысалы, зияткерлік меншіктің маңыздылығы Ресей Федерациясының Конституциясының ережелеріне енгізілуімен ерекшеленеді, 44-баптың 1-тармағында әркімге әдеби, көркем, ғылыми, техникалық және шығармашылықтың, оқытудың басқа түрлерінің бостандығына кепілдік беріледі. Зияткерлік меншік заңмен қорғалады¹. Осылайша, Ресей Федерациясының Конституциясында зияткерлік меншіктің маңыздылығы атап өтіледі, осылайша бұл институт конституциялық - құқықтық бекітуге ие болады.

Шығармашылық тұжырымдамасына бірнеше тәсілдерді қарастырамыз.

Шығармашылық - бұл қалыптасқан стереотиптерден, әдеттерден, дәстүрлерден және конвенциялардан саналы түрде шығу, өйткені жасау арқылы субъект саналы түрде ескі, ескірген, прогрессивті дамуды тежейді. Шығармашылық белсенділіктің арқасында жаңа, прогрессивті ескіні алмастырады - жаңа идеялар, көзқарастар, теориялар адамдардың жаны мен санасында үстемдік ете бастайды, сондықтан әлеуметтік прогресс жүреді [5, 24-25 б.].

Танымдағы шығармашылық - бұл түбегейлі жаңа білімге қол жеткізуге әкелетін зерттеуші ойының дәстүрлі емес, тривиальды емес бағыты, танымның маңызды және шынайы нәтижелерін алуға саналы бағдар [5, 26 б.].

Шығармашылық адамның мәдени құндылықтарды құру процесі және олардың жаңашылдығымен, бірегейлігімен, өзіндік ерекшелігімен, әлеуметтік - тарихи және басқа бірегейлігімен ерекшеленетін интерпретациясы ретінде қарастырылады. Ол бірнеше фазалардан (кезеңдерден) тұрады, өзіндік мақсаты, құралдары және белгілі бір нәтижесі бар. Шығармашылық - құқықтық және рухани - мәдени категория [6, 7 б.].

¹ Конституция РФ // <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-4.htm>.

Шығармашылық идеалды табиғаттың жаңа объектілерін құрудан тұрады және олар адамның ақыл - ой әрекетінің нәтижесінде жасалады, оның барысында жасаушы шығармашылық идеяны жүзеге асырады. Осылайша, шығармашылық адамның рухани және мәдени құндылықтарын жүзеге асыру процесін білдіреді.

Шығармашылықтың Конституциялық еркіндігі дегеніміз не? Осы мәселе бойынша ғалымдардың кейбір ұстанымдарын қарастырыңыз.

Шығармашылық еркіндігінің Конституциялық кепілдіктерінің мәні, бұл бостандықты, ең алдымен, зияткерлік меншікті заңды қорғауды Конституциялық белгілеу арқылы пайдалану үшін нақты жағдайлар жасауды білдіреді [7, 8 б.].

Ең ауқымды көзқарасты В.П. Авдеева білдіреді. Оның пікірінше, бұл заңмен бекітілген және құқықпен кепілдендірілген мынадай құқықтардың жиынтығы:

а) әр адамның кәсіби және кәсіби емес негізде өзінің мүдделері мен қабілеттеріне сәйкес шығармашылық қызметтің барлық түрлерімен айналысу мүмкіндігі;

б) шығармашылық қызмет нәтижелеріне құқықтарды тең қорғау;

с) Ресей заңнамасына және халықаралық құжаттарға сәйкес шығармашылық қызмет процесінде құрылған объектілерді тең құқықтық қорғау;

д) шығармашылық қызмет нәтижелеріне құқықтарға билік ету бостандығы;

е) зияткерлік қызмет нәтижелеріне құқықтарды мемлекет тарапынан авторларды, өзге де иеленушілерді қолдау және қорғау құқығы [8, 9 б.].

Шығармашылық еркіндігін мемлекет осы қызметке араласуға тыйым салу, конституциялық белгілер мен кепілдіктерді бекіту (ой мен сөз бостандығы, цензураға тыйым салу және т. б.) арқылы қамтамасыз етеді [8, 10 б.].

Шығармашылық еркіндігі мен шығармашылық еркіндігіне құқығы неде?

Ресей Федерациясы Конституциясының 44-бабының 1-бөлігінде бекітілген шығармашылық бостандығына құқық - бұл әрекет ету мүмкіндігі, міндетті адамнан тиісті мінез - құлықты талап ету мүмкіндігі, талап қою құқығы сияқты өкілеттіктерден тұратын кешенді субъективті құқық, белгілі бір әлеуметтік игілікке ие болу үшін қатынастардың пайда болу ықтималдығы - бұл рухани және мәдени саладағы жеке адамның бостандығының көрінісі [6, 7 б.], маңызды білім алу құқығымен, мәдени өмірге қатысу және

мәдениет мекемелерін пайдалану құқығымен тығыз байланысты мәдени құқық, мәдени құндылықтарға қол жеткізу үшін [6, 7 б.].

Шығармашылық еркіндігі - рухани қажеттіліктерді жүзеге асырудағы және шектеулердің болмауындағы шексіз алуан түрлі тәсілдер.

Заң әдебиетінде шығармашылық еркіндігін конституциялық нормалармен кепілдендірілген адамның әдеби, көркем, ғылыми және басқа да туындылар жасау, ғылыми зерттеулер жүргізу, өнертапқыштықпен, оқытумен, сахналық қызметпен айналысу мүмкіндігі ретінде анықтауға тырысады [7, 8 б.].

Г.В. Усов ағымдағы заңнамада (шамамен. Автор. - бұл Ресей Федерациясының заңнамасында) зияткерлік меншікті қорғау конституциялық құқықтың мәні емес деген көзқарасқа негізделген басқа тәсіл жүзеге асырылды [3, 25 б.].

Өкінішке орай, Қазақстанда зияткерлік меншікті қорғау конституциялық құқықтың мәні болып табылмайды. Зияткерлік меншік саласындағы қатынастарды конституциялық - құқықтық реттеу қажеттілігі туралы көзқарастар бар. Г.В.Усовтың айтуынша. зияткерлік меншіктің конституциялық - құқықтық режимі зияткерлік меншік саласындағы қатынастарды реттеуді Конституциялық реттеудің құрылтай сипатына ие, зияткерлік меншік қатынастарын дамытудың негізгі бағыттарын, оның ішінде қоғамның экономикалық және әлеуметтік прогресіне қол жеткізу мақсатында оларды ынталандыруды, көтермелеуді, кепілдік беруді және қолдауды бекітетін осындай тәртібінен тұрады [3, 26 б.]. Ғалым зияткерлік меншік құқықтық институтын конституцияландырудың жалпыәлемдік үрдісінің бар екендігін атап өтті.

Инновациялық экономиканы (білім экономикасын) құру қажеттілігі зияткерлік меншік қатынастарын дамыту міндетін бірінші орынға қояды.

Зияткерлік меншікті конституциялау:

- зияткерлік меншік әлемнің көптеген елдерінде конституциялық реттеу объектісіне айналады;

- зияткерлік меншікке субъективті құқықты адамның негізгі құқығы ретінде тану;

- зияткерлік меншік құқығын конституциялық қорғау;

- зияткерлік меншік қатынастарын дамытудың негізгі бағыттарын конституциялық нормалармен айқындау [3, 27 б.].

Біз зияткерлік меншік конституциялық - құқықтық қорғалуы тиіс екендігімен келісеміз, оған Қазақстан экономикасын

дамытудың мемлекеттік саясатында өте үлкен рөл беріледі. Алайда, Г.В. Усовтың бұл тұжырымында зияткерлік меншік құқығы институт екендігімен келісуге болмайды.

Қазақстан Республикасының зияткерлік меншік құқығы - бұл шығармашылық саласында туындайтын мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастарды және даралау құралдарына қатысты қатынастарды реттейтін Қазақстан Республикасының Азаматтық құқығының кіші саласы. Бұл, біріншіден, зияткерлік меншік құқығы сала мен құқық институты арасында аралық позицияны иеленетіндігімен түсіндіріледі, екіншіден, тақырып шығармашылық және даралау құралдарына қатысты қатынастар саласындағы мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастар болып табылады, үшіншіден, бұл қатынастар тараптардың заңды теңдігі әдісімен реттеледі. Яғни, қоғамдық қатынастардың бүкіл саласы реттеудің мәні болып табылады және олар бір институттың шеңберіне сәйкес келуі екіталай.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының зияткерлік меншік құқығы Қазақстан Республикасы заңнамасының кешенді саласы болып табылады, ол азаматтық заңнама нормаларын ғана емес, әкімшілік рәсімдерді реттеу бөлігінде әкімшілік және қылмыстық (құжаттарды қабылдау, сараптама жүргізу, қорғау құжаттарын беру және т. б.), әкімшілік және қылмыстық жауаптылық үшін негіздерді және т. б. біріктіреді.

Субъективті мағынада зияткерлік меншік құқығы - бұл зияткерлік меншік объектілерін құруға және пайдалануға байланысты туындайтын жеке мүліктік емес құқықтар мен мүліктік құқықтардың (айрықша құқықтар) субъектіге тиесілі, заңмен кепілдендірілген жүйесі.

Алайда, зияткерлік меншік құқығы субъективті құқық ретінде Қазақстанда елдің Негізгі заңы – Конституциямен емес, тек заңмен кепілдендіріледі.

Зияткерлік меншіктің конституциялық - құқықтық негіздері әлі де өте жаһандық проблема болып қала береді, ал мемлекет дамуының қазіргі заманғы тенденциялары көптеген құқықтық институттар үшін конституциялық құндылықтарды әмбебаптандырумен және күшейтумен байланысты, оларды жақындастыру және қайшылықтарды азайту. Зияткерлік құқық ерекшелік емес [9, 91 б.].

Зияткерлік меншік категориясы тек қана

бірлікті ғана емес, сонымен қатар құқықтық режимдердің және оған кіретін зияткерлік меншік объектілерінің саралануын да болжайды, бұл құқықтық қорғаудың ерекшеліктерін туғызады. Сонымен қатар, Конституцияда зияткерлік меншік кепілдіктерінің болмауы авторды Конституциялық Сотқа шағымдану құқығынан айырады, тек оның жалпы юрисдикциядағы соттарға шағымдану мүмкіндігін қалдырады, өйткені Конституцияның 45-бабында 2023 жылғы 1 қаңтардан бастап күшіне енген 1-тармақта Конституциялық Сот азаматтардың өтініші бойынша олардың бекітілген құқықтары мен бостандықтарына Қазақстан Республикасының Конституциясында тікелей әсер ететін Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігін тексеретіні көрсетілген².

Бұл зерттеуді жүзеге асыра отырып, заң әдебиетінде ғалымдардың көпшілігі шығармашылық қатынастарды конституциялық - құқықтық реттеу мәселелерін зерттегенде тек авторлық құқыққа ғана тоқталатынын атап өтуге болады. Мысалы, Корчагина Д.Э. авторлық құқық институты қоғамның дамуына және мәдениеттің сақталуына жағдай жасайтын адамның шығармашылық бостандығына конституциялық құқығын жүзеге асырудың мемлекеттік кепілі деп санайды. Шығармашылық қызмет нәтижелеріне құқықтарды қорғау және қорғау жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғаудан басқа ештеңе емес [7, 9 б.].

Мұнымен келісу қиын, өйткені шығармашылық пен шығармашылық еркіндік тек авторлық құқықтың ғана емес, сонымен қатар зияткерлік меншік құқығының барлық институттары: сабақтас құқықтар, патенттік құқық, селекциялық жетістіктер институты, интегралды схемалар топологиясы институты және т.б.

Сонымен бірге, шығармашылық еркіндігі қай жерде шектелуі керек екені белгісіз.

Егер жұртшылықты дүр сілкіндірген резонанстық жағдайды еске түсірсек, шығармашылықтың Конституциялық еркіндігін анықтау қажеттілігі айқын болады.

Алматы қалалық сотының апелляциялық сатысында композитор С. Құрманғазы мен ақын А. Пушкиннің сүйісіп тұрғанын бейнелейтін постер жасаушыларға қатысты әкімшілік іс қаралды. Іс материалдарын зер-

2 «Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты туралы» Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 5 қарашадағы № 153-VII Конституциялық заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39441762&pos=507;-56#pos=507;-56. (жүзінген күн 29.11.2023 ж.)

делей отырып, сот постер жасаған Navas Worldwide Kazakhstan жарнама агенттігі Қазақстанда жарнамалауға тыйым салынған тауарларды (жұмыстар мен көрсетілетін қызметтерді) өндіруге, таратуға, орналастыруға және пайдалануға жауапкершілікті көздейтін әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 349-бабының 1-бөлігін бұзғанын анықтады. Алматы қалалық сотының апелляциялық инстанциясының қаулысына сәйкес Алматы қаласының мамандандырылған ауданаралық әкімшілік сотының қаулысы өзгеріссіз қалды: Navas Worldwide Kazakhstan жарнама агенттігі мен оның басшысы Д. Хамитжанова Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 349-бабының 1-бөлігі бойынша Әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін кінәлі деп танылды және 170 айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде әкімшілік айыппұл салынды³.

Құқық бұзушының адвокаты жарнаманың этикаға жат естігін анықтау және хаттаманы толық ресімдеуге жіберу үшін сот психологиялық - өнертану сараптамасын жүргізу туралы өтінішхатты мәлімдеді, бірақ судья мұны негізсіз деп санады, өйткені Құрманғазы Сағырбайұлы мен Александр Пушкиннің ернінен сүйісу бейнеленген постердің мазмұны нәсіліне, ұлтына қатысты бейнелерді қолдану арқылы адамгершілік пен адамгершіліктің жалпы қабылданған нормаларын бұзады, тіл, жас, жыныс және т. б.⁴.

Өте орынды сұрақ туындайды: Құрманғазының ұрпақтары ұлы композитордың ар - намысы мен қадір - қасиетін қалай қорғап, жанжалды бейненің авторларын соттай алады? Шығармашылық еркіндігі тұрғысынан бұл рұқсат етілген және аталған суреттің авторлары тарапынан берілген жағдайда шығармашылық еркіндігінің конституциялық кепілдігі. Бірақ бұл жағдайда Құрманғазының мұрагерлері қалай болады?

Сондықтан зияткерлік меншіктің Конституциялық қорғанысы мен кепілдіктері қажет, ал шығармашылық еркіндігі объективті түрде ақылға қонымды шектеулерге ие болуы керек.

Осылайша, ҚР Конституциясының 24-бабының 1-тармағында баяндалған және еңбек және кәсіп бостандығы туралы ережелерді

қамтитын ереженің мағынасына тек дене еңбегінің еркіндігі ғана емес, сонымен қатар зияткерлік меншік объектілерін кедергісіз құрудан, сондай - ақ шығармашылық, зияткерлік және шығармашылық еңбекті жүзеге асыру еркіндігінен тұратын зияткерлік және шығармашылық еңбек салынуы тиіс деп есептейміз адамның және азаматтың ақыл - ой қызметі. Өз кезегінде мамандық ұғымына шығармашылық мамандықтарды да қосу керек.

Біздің ойымызша, Конституциялық құқықтағы шығармашылық еркіндігі адамның зияткерлік қызмет объектілерін құру арқылы өзінің рухани қажеттіліктерін іске асыруда шексіз тәсілдерді таңдау және қолдану мүмкіндігі ретінде ҚР Конституциясының нормаларымен кепілдендірілген ретінде әрекет етеді. Әркімге шығармашылық еркіндігіне кепілдік берілуі керек. Сондай-ақ, ҚР Конституциясында зияткерлік меншік заңмен қорғалады деген ережені қосу керек. Осылайша, зияткерлік меншікті қорғау конституциялық сипатқа ие болуы керек.

ҚР Конституциялық сотының материалдарын зерделей отырып⁵, шығармашылық мәселелері бойынша ҚР Конституциялық сотының ұстанымының жоқтығы туралы қорытынды жасалады, мүмкін бұл өтініштердің болмауына байланысты болуы мүмкін. Шығармашылықтың Конституциялық еркіндігі деген не деген сұраққа ҚР Конституциялық соты жауап беруі тиіс деп санаймыз.

Осылайша, зияткерлік меншік көптеген шет мемлекеттердің негізгі конституциялық принциптерінің бір бөлігіне айналады. Сондықтан, инновациялық (экономикаға негізделген білім) мемлекет құруға бағытталған қоғамның экономикалық және әлеуметтік прогресіне қол жеткізу мақсатында оларды ынталандыруды, көтермелеуді, кепілдік беруді және қолдауды қоса алғанда, зияткерлік меншік қатынастарын дамытуға байланысты жаңа қағидатты конституциялық құрылыстың негіздері арасында бөліп көрсетуге барлық негіздер бар деп пайымдаймыз [10, 145 б.].

Қорытынды

Шығармашылық еркіндігі - бұл рухани қажеттіліктерді жүзеге асырудағы және шектеулердің болмауындағы шексіз әр түрлі

³ Решение по авторам постера Курмангазы и Пушкина оставлено без изменения // <https://sud.gov.kz/rus/news/reshenie-po-avtoram-postera-kurmangazy-i-pushkina-ostavleno-bez-izmeneniya> (жүзінген күн 29.11.2023 ж.)

⁴ Постановление специализированного межрайонного административного суда города Алматы // Дело № 3-27671/14 от 24 сентября 2014 года. (жүзінген күн 29.11.2023 ж.)

⁵ Судьи и аналитики Конституционного Суда обсудили совместно с учеными и практиками вопросы о роли национального законодательства в модернизации общественных процессов // <https://www.gov.kz/memleket/entities/ksrk?lang=ru> (жүзінген күн 29.11.2023 ж.)

тәсілдер, бірақ кез - келген шектеулер емес, біздің ойымызша, кез - келген еркіндіктің шегі болуы керек. Шығармашылық еркіндігіне қатысты бұл шектеулер заң мен мораль нормаларымен анықталуы керек.

Бұдан басқа, зияткерлік меншікке конституциялық - құқықтық реттеуді тарату қажет

деп санаймыз, өйткені қазіргі уақытта авторлардың өз құқықтарын қорғау үшін ҚР Конституциялық сотына жүгінуге құқығы жоқ.

Осылайша, ҚР Конституциясының нормаларына зияткерлік меншік туралы ережелерді енгізу қажеттілігі айқын деп санаймыз.

ӘДЕБИЕТ

1. Айтхожин К.К. Конституционная реформа в Казахстане: реалии и перспективы // Фемида. - № 8. - 2023. - С. 5 - 8.
2. Мероприятия Конституционного суда РК за период с апреля по май 2023 года // Вестник Конституционного Суда Республики Казахстан. - Вып. 2 - 1. - 2023. - С. 113-119.
3. Усов Г.В. Конституционно-правовая защита интеллектуальной собственности в России и зарубежных странах (сравнительно - правовое исследование): автореф. дисс. ... к.ю.н. - М., 2015. - 37 с.
4. Конституционное право Республики Казахстан. Академический курс: в 2 - х т. Т.2. Под общ. ред. д.ю.н., проф. К.А. Мами. - Алматы, 2021. - 400 с.
5. Мусина Ж.А., Каримова Г.С., Сальменова С.К., Нурмат А.И. Понятие научного творчества и его роль в научном процессе // The scientific heritage/ - No 59. - 2021. - С. 23 - 26.
6. Шапорева Д.С. Конституционное право человека и гражданина на свободу творчества в современной России: автореф. дисс. ... к.ю.н. - Саратов, 2007. - 27 с.
7. Корчагина Д.Э. Конституционное право на свободу творчества и охрану интеллектуальной собственности в России и США: автореф. дисс. К.ю.н. - М., 2010. - 24 с.
8. Авдеева В.П. Проблемы конституционно - правового обеспечения свободы творчества и охраны интеллектуальной собственности в Российской Федерации: автореф. дисс. К.ю.н. - Тюмень, 2009. - 27 с.
9. Дмитриев Н.Д., Ермошин П.Ю. Конституционно - правовые основы интеллектуальной собственности // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. - № 1. - 2021. - С. 85-93.
10. Кабышев С.В. Интеллектуальная собственность в системе конституционного строя: сравнительный анализ // Актуальные проблемы российского права. № 9 (82). 2017. С. 141-146.

REFERENCES

1. Aytkhozhin K.K. Konstitutsionnaya reforma v Kazakhstane: realii i perspektivy // Femida. - № 8. - 2023. - S. 5 - 8.
2. Meropriyatiya Konstitutsionnogo suda RK za period s aprelya po may 2023 goda // Vestnik Konstitutsionnogo Suda Respubliki Kazakhstan. - Vyp. 2 - 1. - 2023. - S. 113-119.
3. Usov G.V. Konstitutsionno - pravovaya zashchita intellektual'noy sobstvennosti v Rossii i zarubezhnykh stranakh (sравnitel'no - pravovoye issledovaniye): avtoref. diss. ... k.yu.n. - M., 2015. - 37 s.
4. Konstitutsionnoye pravo Respubliki Kazakhstan. Akademicheskij kurs: v 2 - kh t. T.2. Pod obshch. red. d.yu.n., prof. K.A. Mami. - Almaty, 2021. - 400 s.
5. Musina ZH.A., Karimova G.S., Sal'menova S.K., Nurmat A.I. Ponyatiye nauchnogo tvorchestva i yego rol' v nauchnom protsesse // The scientific heritage/ - No 59. - 2021. - S. 23 - 26.
6. Shaporeva D.S. Konstitutsionnoye pravo cheloveka i grazhdanina na svobodu tvorchestva v sovremennoy Rossii: avtoref. diss. ... k.yu.n. - Saratov, 2007. - 27 s.
7. Korchagina D.E. Konstitutsionnoye pravo na svobodu tvorchestva i okhranu intellektual'noy sobstvennosti v Rossii i SSHA: avtoref. diss. K.yu.n. - M., 2010. - 24 s.
8. Avdeyeva V.P. Problemy konstitutsionno - pravovogo obespecheniya svobody tvorchestva i okhrany intellektual'noy sobstvennosti v Rossiyskoy federatsii: avtoref. diss. K.yu.n. - Tyumen', 2009. - 27 s.
9. Dmitriyev N.D., Yermoshin P.YU. Konstitutsionno - pravovyye osnovy intellektual'noy sobstvennosti // Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo. - № 1. - 2021. - S. 85-93.
10. Kabyshev S.V. Intellektual'naya sobstvennost' v sisteme konstitutsionnogo stroya: sravnitel'nyy analiz // Aktual'nyye problemy rossiyskogo prava. № 9 (82). 2017. S. 141-146.